

รายงานแผนงานวิจัย

การศึกษาการจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุไทย
The Study of Asset Management for Thai Elderly

สัญญาเลขที่ APA(62)62004

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย

กรกฎาคม 2563

รายงานแผนงานวิจัย

แผนงานวิจัย

การศึกษาการจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุไทย
The Study of Asset Management for Thai Elderly

โครงการวิจัยย่อย

1. การจัดการทรัพย์สินทางเลือกสำหรับผู้สูงอายุไทย
Alternative Asset Management System for Thai Elderly
หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย: รศ.ดร.สันติ อธิพัฒน์
2. การเข้าถึงสินเชื่อ Reverse Mortgage ของผู้สูงอายุไทย
Accessibility of Reverse Mortgage for Thai Elderly
หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย: ผศ.ดร.สุภารัตน์ ตันทองศักดิ์กุล

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย

กรกฎาคม 2563

กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement)

แผนงานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนการวิจัยด้วยทุนงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประจำปี 2562 คณะนักวิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) คณะกรรมการและผู้ทรงคุณวุฒิรวมถึงมูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทยผู้พิจารณาโครงการวิจัยและผลงานวิจัย ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามและสัมภาษณ์ จนทำให้แผนงานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

รองศาสตราจารย์ ดร.สันติ ธีรพัฒน์ และคณะ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์หลักของแผนงานวิจัย	2
3. ทฤษฎี สมมติฐานและ/หรือ กรอบแนวความคิดของแผนงานวิจัย	3
4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
5. การดำเนินงาน	5
6. ผลการศึกษาที่สำคัญ	6
7. ข้อเสนอแนะทางด้านนโยบาย	10
8. ข้อจำกัดและประเด็นการศึกษาต่อไป	15

รายงานแผนงานวิจัย
การศึกษาการจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุไทย
The Study of Asset Management for Thai Elderly

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การที่ประเทศไทยได้ก้าวสู่สังคมสูงวัย และกำลังจะเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (completed aged society) ในอีก 5 ปี และจะมีสัดส่วนประชากรวัย 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 28 ในอีก 15 ปีข้างหน้า ซึ่งนับว่าเป็นอัตราการเพิ่มขึ้นของสัดส่วนผู้สูงอายุที่รวดเร็วที่สุดประเทศหนึ่งในเอเชีย ประกอบกับประเทศไทย ยังไม่สามารถก้าวพ้นกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลางที่ยังจะส่งผลให้เกิดภาวะปัญหาการดำรงชีพของผู้สูงอายุ ทำให้ทุกภาคส่วนในสังคมได้เริ่มตระหนักถึงผลกระทบต่างๆ ที่จะตามมาในเรื่องนี้ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม

การเตรียมรับมือกับการก้าวสู่สังคมสูงวัยเป็นเรื่องท้าทาย เนื่องจากความซับซ้อนและความเกี่ยวเนื่อง ซึ่งกันและกันทางด้านสุขภาพ (health) ภาวะทางเศรษฐกิจ (economic welfare) และสวัสดิการทางสังคม (social welfare) ที่ผ่านมานโยบายผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญทางด้านสุขภาพและสุขภาพ การส่งเสริมให้มีการออมที่เพียงพอ การจัดให้มีเงินช่วยเหลือผู้สูงอายุเพื่อสวัสดิการทางเศรษฐกิจ สำหรับทางด้านสวัสดิการทางสังคม ได้มีนโยบายส่งเสริมการสร้างกลไกเครือข่ายทางสังคมผู้สูงอายุ ตลอดจนการป้องกันการละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานในเรื่องการไม่ดูแลทอดทิ้งทำร้ายร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุ

อย่างไรก็ตาม สำหรับนโยบายการดูแลผู้สูงอายุทางด้านจัดการทรัพย์สินยังไม่ค่อยได้รับความสนใจอย่างจริงจัง ทั้งๆ ที่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า การละเมิดทางทรัพย์สินมีสัดส่วนที่สูงเป็นอันดับสองรองจากภัยทางสังคมที่ผู้สูงอายุประสบ นอกจากนั้น การจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุที่มีประสิทธิภาพ ยังเป็นการสนับสนุนทางอ้อมแก่นโยบายการออมที่ให้ผู้สูงอายุมีเงินออมเพียงพอในการดำรงชีพ ซึ่งจะมีผลต่อภาวะจิตใจ และส่งผลต่อเนื่องถึงสุขภาพของผู้สูงอายุอีกด้วย

ถึงแม้ในปัจจุบัน ภาครัฐได้เริ่มให้ความสำคัญกับทางด้านจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ เช่นการให้สถาบันการเงินเฉพาะกิจมีโครงการสินเชื่อ Reverse Mortgage เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถมีรายได้เพื่อดำรงชีพได้โดยใช้ที่อยู่อาศัย แต่โครงการดังกล่าวอาจยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร นอกจากนั้น ยังกำลังพิจารณาร่างพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพย์สินส่วนบุคคล ซึ่งอาจเป็นทางเลือกและมีประโยชน์ต่อผู้สูงอายุในการบริหารจัดการทรัพย์สินได้ต่อไป

ดังนั้นความเข้าใจถึงการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ ที่ครอบคลุมถึงทุกภาคส่วนของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่มีรายได้ปานกลาง ความต้องการทางเลือกในการจัดการทรัพย์สินและความเป็นไปได้ในการใช้กลไกผู้พิทักษ์ (Trustee) ในการจัดการทรัพย์สิน จึงเป็นเรื่องที่ควรได้รับการศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น รวมถึงการศึกษาว่ากลไกที่มีอยู่ในปัจจุบัน ทางด้านการจัดการทรัพย์สินประเภทที่อยู่อาศัยที่มีอยู่ เพื่อนำมาเป็นรายได้ประจำเพื่อการดำรงชีพหรือการใช้สินเชื่อ Reverse Mortgage เหตุใดมีการใช้ที่ค่อนข้างน้อยจากผู้สูงอายุไทย จะช่วยในการปรับปรุงกลไกนี้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

แผนการศึกษาการจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุไทย ประกอบด้วยโครงการศึกษาย่อย 2 โครงการ คือ โครงการย่อยที่ 1 โครงการการจัดการทรัพย์สินทางเลือกสำหรับผู้สูงอายุไทย เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและความต้องการการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ ซึ่งจะเป็นโยบายชนในการมีกฎหมายที่ช่วยให้ผู้สูงอายุมีทางเลือกในการจัดการทรัพย์สินที่ดีขึ้น และโครงการย่อยที่ 2 โครงการการเข้าถึงสินเชื่อ Reverse Mortgage ของผู้สูงอายุไทย เพื่อประเมินปัญหาและอุปสรรค การรับรู้และข้อกังวลเกี่ยวกับการใช้สินเชื่อประเภทนี้ ซึ่งจะเป็นโยบายชนในการออกแบบผลิตภัณฑ์สินเชื่อประเภทนี้เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของผู้สูงอายุต่อไป

การศึกษาวิจัยดังกล่าว จะเป็นโยบายชนต่อการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุที่มีประสิทธิภาพ และช่วยให้ผู้สูงอายุมีการออมที่เพียงพอเพื่อดำรงชีพในวัยสูงอายุ และมีผลต่อภาวะทางด้านจิตใจ ซึ่งในที่สุดจะส่งผลต่อสุขภาพและสขภาวะโดยรวมของผู้สูงอายุ

2. วัตถุประสงค์หลักของแผนงานวิจัย

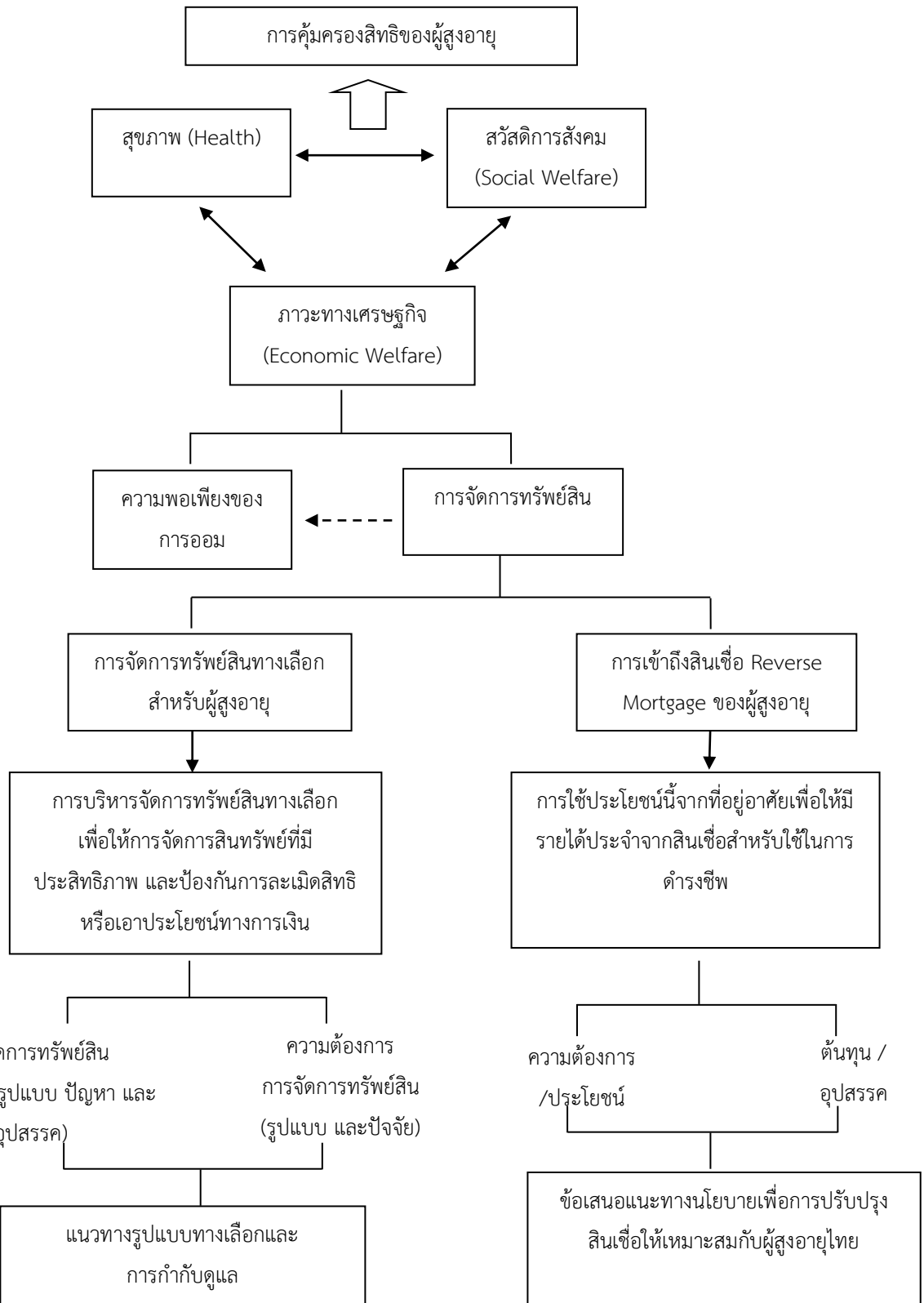
วัตถุประสงค์หลักของแผนงานวิจัยในการศึกษาการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ เพื่อเป็นแนวทางการคุ้มครองสิทธิผู้สูงอายุในเรื่องการจัดการทรัพย์สิน โดยแผนงานวิจัยประกอบด้วยโครงการวิจัยย่อย 2 โครงการ ที่แต่ละโครงการย่อยมีวัตถุประสงค์ที่มีความเชื่อมโยงและส่งเสริมซึ่งกันและกันดังนี้

โครงการวิจัยย่อยที่ 1 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ความต้องการในการมีกลไกสำหรับการบริหารจัดการทรัพย์สิน ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดความต้องการรูปแบบกลไกในการบริหารจัดการทรัพย์สินประเภทต่างๆ สำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางเบื้องต้นในการบริหารจัดการทรัพย์สิน ตลอดจนแนวทางการกำกับดูแลเบื้องต้นของกลไกดังกล่าว

โครงการวิจัยย่อยที่ 2 มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความต้องการสินเชื่อ Reverse Mortgage ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ผู้สูงอายุจะมีรายได้สำหรับใช้จ่ายโดยการใช้ที่อยู่อาศัยเป็นหลักประกัน ให้ทราบถึงปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึง (access) สินเชื่อ ความกังวลของผู้สูงอายุในการใช้สินเชื่อดังกล่าว เพื่อนำมาสู่

ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงและออกแบบสินเชื่อ Reverse Mortgage ให้มีความเหมาะสมกับผู้สูงอายุยิ่งขึ้นต่อไป

3. ทฤษฎี สมมติฐานและ/หรือ กรอบแนวความคิดของแผนงานวิจัย

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

แผนงานวิจัยการศึกษาการจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุไทย ซึ่งประกอบด้วยโครงการวิจัยย่อย 2 โครงการ มีประโยชน์ที่คาดหวังได้ดังนี้

โครงการวิจัยย่อยที่ 1 ทำให้ทราบถึงความต้องการของผู้สูงอายุในการบริหารจัดการทรัพย์สิน มีรูปแบบทางเลือกในการบริหารจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุ ที่ครอบคลุมกลุ่มผู้สูงอายุของประเทศจากหลายพื้นที่ ซึ่งจะเป็แนวทางสำหรับการกำหนดหลักเกณฑ์หรือกฎหมาย ตลอดจนนโยบายที่เกี่ยวข้อง ในการคุ้มครองสิทธิกับการบริหารจัดการทรัพย์สินที่เป็นประโยชน์กับผู้สูงอายุต่อไป

โครงการวิจัยย่อยที่ 2 ทำให้ทราบความต้องการสินเชื่อ Reverse Mortgage ของผู้สูงอายุ ตลอดจนทราบถึงปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึง และความกังวลของผู้สูงอายุในการใช้สินเชื่อ Reverse Mortgage ในปัจจุบัน ซึ่งจะเป็แนวทางในการนำไปปรับปรุงออกแบบสินเชื่อประเภทนี้ให้มีความเหมาะสมกับบริบทของผู้สูงอายุไทย ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีทางเลือกในการบริหารจัดการทรัพย์สินเพื่อการดำรงชีพที่เหมาะสมต่อไป

โดยรวม แผนงานวิจัยนี้ทำให้เข้าใจการคุ้มครองสิทธิผู้สูงอายุที่ครอบคลุมในมิติที่กว้างขึ้น ซึ่งจะนำมาสู่ นโยบายที่เป็นประโยชน์แก่ผู้สูงอายุ ผลการวิจัยของโครงการการบริหารจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุไทย จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้องทางด้านนโยบายคุ้มครองสิทธิของผู้สูงอายุ ตลอดจนเป็นข้อมูลพื้นฐานในการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพย์สิน เช่น พระราชบัญญัติทรัสต์ นอกจากนั้น สำหรับงานวิจัยการเข้าถึงสินเชื่อ Reverse Mortgage ของผู้สูงอายุ การทราบปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึง และความกังวลของผู้สูงอายุในการใช้สินเชื่อ Reverse Mortgage หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับนโยบายในเรื่องนี้สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง สถาบันการเงินเฉพาะกิจที่เกี่ยวข้องกับการให้สินเชื่อ Reverse Mortgage ซึ่งในขณะนี้ ได้แก่ ธนาคารออมสิน และธนาคารอาคารสงเคราะห์ สามารถนำไปปรับปรุงนโยบาย และการดำเนินงานของสินเชื่อประเภทนี้ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้สูงอายุมีทางเลือกในการจัดการทรัพย์สิน สามารถเปลี่ยนสินทรัพย์ที่อยู่อาศัยมาเพื่อการใช้จ่ายในการดำรงชีพในวัยเกษียณได้ (home equity conversion) ได้ หากมีความจำเป็น

หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยที่เสนอมานี้จะมีประโยชน์โดยตรงกับหน่วยงานภาครัฐ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและการวางแผน กำหนดนโยบายผู้สูงอายุ ได้แก่ สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการออกกฎหมาย สำนักงานคณะกรรมการ

กฤษฎีกา และกระทรวงยุติธรรม สถาบันการเงินเฉพาะกิจของรัฐที่ให้บริการสินเชื่อแก่ผู้สูงอายุ (ธนาคารออมสินและธนาคารอาคารสงเคราะห์) ตลอดจนธนาคารพาณิชย์ทั่วไป

5. การดำเนินงาน

โครงการวิจัยย่อยที่ 1

ในการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ ได้สำรวจข้อมูลผู้สูงอายุที่มีอายุระหว่าง 55-70 ปี จำนวนทั้งสิ้น 1,091 ตัวอย่าง โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ใน 6 พื้นที่ทั่วประเทศ ได้แก่ กรุงเทพฯและปริมณฑล (จำนวน 194 ตัวอย่าง) ภาคกลาง (ราชบุรี จำนวน 174 ตัวอย่าง) ภาคเหนือ (พะเยา จำนวน 169 ตัวอย่าง) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อุบลราชธานี จำนวน 164 ตัวอย่าง) ภาคใต้ (นครศรีธรรมราช จำนวน 191 ตัวอย่าง) และภาคตะวันออก (ตราด จำนวน 199 ตัวอย่าง) แบบสอบถามประกอบด้วย 4 ส่วนหลักคือ ส่วนที่ 1 เป็นลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ทักษะทางการเงิน (financial literacy) ความสามารถของกระบวนการคิด (cognitive ability) ตลอดจนทัศนคติความพอใจในการดำเนินชีวิตและเครือข่ายสังคม (social network) ส่วนที่ 2 เป็นเรื่องการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ ความต้องการและปัญหาในภาพรวมของกระบวนการจัดการทรัพย์สิน ความเพียงพอของการออม ปัญหาในการดูแลรักษาทรัพย์สิน การจัดการทรัพย์สินประเภทต่างๆ ตั้งแต่ทรัพย์สินสภาพคล่อง เช่น เงินสด เงินฝาก จนถึงอสังหาริมทรัพย์ที่อยู่อาศัย รวมทั้งกลไกทางด้านบุคคลหรือองค์กรที่ช่วยในเรื่องการจัดการทรัพย์สิน ส่วนที่ 3 เป็นเรื่องความต้องการและรูปแบบทางเลือกในการจัดการทรัพย์สินประเภทต่างๆ และส่วนที่ 4 คือการสำรวจแนวทางเบื้องต้นในการกำกับดูแล โดยพิจารณาถึงความต้องการในการมีกฎหมายเฉพาะในการกำกับดูแลการจัดการทรัพย์สิน สำหรับการศึกษาวินิจฉัยเชิงคุณภาพ ได้สัมภาษณ์เชิงลึกกับกรณีศึกษาทั้ง 26 รายในพื้นที่ศึกษาเดียวกันกับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ

โครงการวิจัยย่อยที่ 2

การสำรวจด้วยแบบสอบถาม จากกลุ่มตัวอย่างผู้ที่มีอายุระหว่าง 55-70 ปี ในจังหวัดปทุมธานี ราชบุรี เชียงใหม่ เชียงราย อุบลราชธานี และตราด จำนวนรวม 148 ตัวอย่าง ซึ่งไม่เป็นไปตามเป้าหมายเนื่องจากวิกฤตการณ์ COVID-19 ทำให้ไม่สามารถลงพื้นที่ทำการสำรวจกลุ่มตัวอย่างที่เหลือได้ ในการสำรวจข้อมูลได้เก็บข้อมูลจากผู้สูงอายุแต่ละคนจำนวน 2 ครั้ง โดยในครั้งแรกเป็นการสอบถามข้อมูลทั่วไป การให้ความรู้เกี่ยวกับสินเชื่อ Reverse Mortgage รวมถึงการสอบถามความสนใจเบื้องต้นต่อสินเชื่อนี้ จากนั้นให้ผู้สูงอายุกลับไปพิจารณาปรึกษาร่วมกับสมาชิกในครอบครัวว่ามีความสนใจที่จะใช้สินเชื่อหรือไม่ ในการสำรวจครั้งที่สอง ปกติหลังจากการสำรวจครั้งแรกประมาณ 1-2 อาทิตย์ ได้สอบถามความเห็น ความสนใจ หลังจากได้

กลับไปศึกษาข้อมูลและปรึกษากับสมาชิกในครอบครัวอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนั้น ยังได้สำรวจความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติต่อความต้องการใช้สินเชื่อ Reverse Mortgage สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพได้สัมภาษณ์ ผู้ใช้บริการสินเชื่อที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุ ในปัจจุบันจำนวน 5 ราย และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของธนาคารที่ เป็นผู้ให้บริการสินเชื่อ Reverse Mortgage

6. ผลการศึกษาที่สำคัญ

โครงการวิจัยย่อยที่ 1

วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ความต้องการในการมีกลไกสำหรับการบริหารจัดการทรัพย์สิน ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดความต้องการ รูปแบบกลไกในการบริหารจัดการทรัพย์สินประเภทต่างๆ สำหรับผู้สูงอายุ เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางเบื้องต้นในการบริหารจัดการทรัพย์สิน ตลอดจนแนวทางการกำกับดูแลเบื้องต้นของกลไกดังกล่าว

การจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

กลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุมีความต้องการการจัดการทรัพย์สินในสัดส่วนที่ไม่สูงมากคือประมาณ 36% ปัญหาที่สำคัญของกระบวนการจัดการทรัพย์สินคือเรื่องการออมที่ไม่เพียงพอ รองลงมาคือการรักษาและการใช้ทรัพย์สิน และกระบวนการที่มีปัญหาน้อยที่สุดคือ การให้มรดกแก่ลูกหลาน มีผู้สูงอายุเพียง 29.47% เท่านั้นที่มั่นใจว่ามีการออมที่เพียงพอในการดำรงชีพ และมากกว่าหนึ่งในสาม (37.47%) ให้ความสำคัญกับรายได้ที่มาจากลูกหลานเพื่อการดำรงชีพหลังการเกษียณ โดยความต้องการและปัญหาในการจัดการทรัพย์สินมีลักษณะที่แตกต่างขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา ลักษณะการประกอบอาชีพ รวมทั้งปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ เช่น ผู้สูงอายุมีการศึกษาที่ค่อนข้างสูงและมีอาชีพรับราชการ การรักษาการใช้และการส่งมอบทรัพย์สินจะมีความสำคัญเพิ่มขึ้น ในขณะที่ผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพอิสระหรือมีรายได้ไม่สูง ความเพียงพอของการออมเป็นปัญหาที่สำคัญ

ทรัพย์สินที่ผู้สูงอายุสะสมไว้และให้ความสำคัญลำดับแรกคือบ้านที่อยู่อาศัย รองลงมาคือสินทรัพย์สภาพคล่อง เช่น เงินสด ทองคำ พระเครื่อง และเครื่องประดับ ผู้สูงอายุมีการลงทุนในหลักทรัพย์ทางการเงิน เช่น หุ้นสามัญ หรือกองทุน ค่อนข้างน้อย สูงอายุส่วนใหญ่ถึงเกือบ 80% คิดว่าตนเองไม่มีปัญหาในการดูแลจัดการทรัพย์สิน มีเพียง 9% เท่านั้นที่มีปัญหาและคิดว่าเป็นปัญหาที่สำคัญ ที่เหลือ 11% คิดว่ามีปัญหาแต่ไม่ใช่เรื่องที่สำคัญ สำหรับผู้ที่มีปัญหานั้น ส่วนใหญ่เห็นว่าปัญหาที่สำคัญในการดูแลรักษาและการใช้ทรัพย์สิน คือ การขาดความรู้ความเข้าใจในการดูแลหรือบริหารจัดการทรัพย์สิน รองลงมาคือปัญหาทางด้านสุขภาพ และ

การถูกเอาประโยชน์หรือฉ้อโกงจากบุคคลภายนอก มีเพียงส่วนน้อยไม่ถึง 4% เท่านั้น ที่เห็นว่าปัญหาสำคัญคือ การถูกฉ้อโกงจากลูกหลาน

สำหรับการจัดการทรัพย์สินที่มีอยู่แต่ละประเภท ผู้สูงอายุส่วนมากจัดการด้วยตนเองเป็นหลัก หากมี ปัญหาจะปรึกษาคู่สมรสเป็นลำดับแรก รองลงมาคือลูกหลาน ถึงแม้จะคิดว่าลูกหลานมีความรู้มากกว่าก็ตาม นอกจากนั้น เมื่อแยกตามประเภทของทรัพย์สิน พบว่าทรัพย์สินที่มีสภาพคล่อง เช่น เงิน ทองคำ และ เครื่องประดับ มีผู้สูงอายุ 7.5% ที่ตอบว่าเคยถูกยักยอกเอาผลประโยชน์ ส่วนที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์ที่ไม่ได้ ใช้อาศัย มีเพียง 3% ที่เคยถูกยักยอกเอาผลประโยชน์ และ 5% สำหรับบ้านที่อยู่อาศัย

ความต้องการและรูปแบบในการจัดการทรัพย์สินทางเลือกรูปแบบต่างๆ

จากการสอบถามรูปแบบทางเลือกรูปแบบในการจัดการทรัพย์สินต่างๆ พบว่าผู้สูงอายุมีความ ต้องการใน 3 ลำดับแรก คือ การให้คำปรึกษาเมื่อถูกคดโกง การให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สิน และ สินเชื่อจำนองย้อนกลับ (reverse mortgage) จากนั้นในลำดับถัดมาเป็นความต้องการ Trustee สำหรับการ กำกับดูแลกิจการบริหารจัดการทรัพย์สิน ผู้สูงอายุมากกว่าครึ่งคิดว่าไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายเฉพาะในการ กำกับดูแลเรื่องการจัดการทรัพย์สิน

ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดความต้องการในการจัดการทรัพย์สิน

จากตัวแบบ Logistic Regression พบว่าลักษณะการประกอบอาชีพ เป็นปัจจัยที่กำหนดความ ต้องการในการจัดการทรัพย์สิน ผู้สูงอายุที่เคยหรือเป็นพนักงานเอกชน และผู้สูงอายุที่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม มีความต้องการในการจัดการทรัพย์สินมากกว่าผู้ที่เคยหรือประกอบอาชีพอิสระอื่น นอกจากนั้นยัง ขึ้นกับระดับการมีทรัพย์สิน และภาระหนี้สิน โดยหากผู้สูงอายุมีภาระหนี้สินจะมีความต้องการในการจัดการ ทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้น สำหรับผู้สูงอายุที่มีความพึงพอใจในความสุขอยู่แล้วจะมีความต้องการด้านการจัดการต่ำ กว่า นอกจากนั้น ผู้สูงอายุที่ไม่คาดว่าจะได้รับการช่วยเหลือเลยจากเครือข่ายทางสังคม จะมีความต้องการด้าน การจัดการที่ลดลง

โดยทั่วไปไม่พบว่า ปัจจัยทางด้านรายได้ค่าใช้จ่าย และสุขภาพ มีผลต่อความต้องการในการจัดการ ทรัพย์สิน แต่เมื่อพิจารณาผลรวมของปัจจัยทั้งสอง พบว่าผู้สูงอายุที่มีสุขภาพไม่ดีและมีการศึกษาปานกลาง มี ความต้องการทางด้านการจัดการทรัพย์สินที่สูงขึ้น นอกจากนั้น ความรู้ทางด้านการเงิน และความสามารถของ กระบวนการคิด ไม่มีผลต่อความต้องการในการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ แต่ทักษะความรู้ทางด้านการเงินมี ความสัมพันธ์ร่วมกับอายุของผู้สูงอายุ โดยผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่าค่าเฉลี่ยและมีทักษะความรู้ทางด้านการเงิน

ดี จะมีความต้องการในการจัดการทรัพย์สินที่ลดลง สะท้อนว่าผู้สูงอายุที่มีทักษะทางการเงินดีได้มีการเตรียมการและจัดการทรัพย์สินไว้ค่อนข้างพร้อม และมีความมั่นใจว่าการเตรียมการนั้นเพียงพอเมื่อมีอายุมากขึ้น จึงไม่มีความจำเป็นต้องจัดการทรัพย์สิน

ในการวิเคราะห์เพิ่มเติมของความต้องการในการจัดการทรัพย์สิน โดยการแบ่งตัวอย่างผู้สูงอายุที่มีทรัพย์สิน “มาก” และ “น้อย” พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการของผู้สูงอายุที่มีทรัพย์สิน “น้อย” มีลักษณะแตกต่างจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่ได้กล่าวมาข้างต้น เช่น ผู้สูงอายุที่มีทรัพย์สิน “น้อย” หากมีภาระรายจ่ายสำหรับบุตรหลานหรือญาติ จะมีความต้องการในการจัดการทรัพย์สินที่สูงขึ้น ในขณะที่ปัจจัยนี้ไม่มีผลสำหรับกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุที่มีทรัพย์สิน “มาก” และกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด สะท้อนว่านโยบายที่จะมีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุ ควรมีการศึกษาในประเด็นนี้ให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไป

ผลการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าผู้สูงอายุแต่ละกลุ่มมีความต้องการและปัญหาในการจัดการทรัพย์สินที่แตกต่างกัน ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ต้องการจัดการทรัพย์สินในเชิงอสังหาริมทรัพย์ หรือการจัดการให้ทายาทในอนาคต ผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ยังคงต้องการความรู้และได้รับคำปรึกษาเพื่อหาช่องทางหารายได้เพิ่มจากทรัพย์สินที่มีอยู่ หรือหารายได้เพิ่มจาก passive income ในช่วงหลังเกษียณอายุ ในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ไม่มีความมั่นคงทางรายได้จะเข้าใจว่าการจัดการทรัพย์สินคือการหารายได้ให้เพียงพอรายจ่ายในการดำรงชีวิตประจำวัน กลุ่มนี้ยังต้องทำงานเพื่อความอยู่รอดและติดอยู่ในขั้นของการแสวงหาทรัพย์สินมากกว่ารักษาและใช้ทรัพย์สิน

นอกจากนั้น ความต้องการการจัดการทรัพย์สินทางเลือกรังมีความแตกต่างเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุอีกด้วยดังเช่น กรณีศึกษาผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตรและเคยทำงานในภาคเอกชน รวมถึงผู้สูงอายุที่มีคู่สมรสที่เป็นเพศเดียวกัน โดยเฉพาะกลุ่มที่มีทรัพย์สินเป็นบ้านของตนเอง มีความสนใจผลิตภัณฑ์สินเชื่อจำนองย้อนกลับ (reverse mortgage) ในฐานะหลักประกันที่จะสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในบั้นปลาย แต่ที่ผ่านมาไม่เคยรับรู้ข้อมูลเรื่องสินเชื่อดังกล่าว

สำหรับรูปแบบการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ ณ ปัจจุบัน สามารถแบ่งเป็น 4 รูปแบบหลักๆ คือ 1) ผู้สูงอายุจัดการเอง มี 2 รูปแบบย่อยคือ (1) แบ่งให้บุตรหลานเป็นส่วนๆ โดยกันส่วนที่ตนเองใช้ยังชีพออกมาอย่างชัดเจน และ (2) จัดการเองทั้งหมด โดยที่ยังไม่มีแผนจะแบ่งให้ลูกหลาน 2) จัดการร่วมกับบุตรหลานหรือบริหารแบบกงสี 3) บริหารในรูปกิจการธุรกิจ โดยกำหนดข้อตกลงในการคืนผลประโยชน์ให้แก่ตัวผู้สูงอายุ และครอบครัวที่ชัดเจน และ 4) ยกให้บุตรหลานจัดการทั้งหมด ส่วนใหญ่คือ ในกรณีที่ผู้สูงอายุยก

ทรัพย์สินให้และยังอาศัยอยู่กับบุตรหลาน บุตรหลานคนนั้นเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ ซึ่งรูปแบบสุดท้ายนี้พบปัญหา มาก เนื่องจากผู้สูงอายุจะตกอยู่ในสถานะพึ่งพาสูง หากบุตรหลานไม่ดูแล หรือไม่มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุได้ ก็จะส่งผลกลับมาสู่คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ

สอดคล้องกับการผลของการสำรวจ ในการจัดการทรัพย์สินผู้สูงอายุไม่ไว้วางใจให้ “คนอื่น” นอกเหนือจากเครือญาติและครอบครัวมาช่วยจัดการทรัพย์สิน ไม่ว่าจะมาจากภาครัฐหรือเอกชน เหตุผลที่สำคัญคือการขาดความมั่นใจและไว้วางใจในระบบ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้สูงอายุล้วนมีความต้องการความรู้ในการจัดการทรัพย์สิน โดยองค์ความรู้ที่ต้องการและช่องทางในการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกันไปตามกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและภูมิหลังทางอาชีพที่แตกต่างกัน

โครงการวิจัยย่อยที่ 2

การศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างกว่า 65.07% ไม่รู้จักและไม่เคยได้ยินสินเชื่อจำนองย้อนกลับมาก่อน เมื่อนักวิจัยทำการอบรมและให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินเชื่อนี้แล้ว พบว่าผู้สูงอายุประมาณครึ่งหนึ่ง (51%) สนใจในการใช้สินเชื่อ โดยส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าอาจจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อดำรงชีพในอนาคต สำหรับผู้ที่ไม่สนใจใช้สินเชื่อจำนองย้อนกลับ ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าต้องการเก็บบ้านไว้เป็นมรดกสำหรับบุตรหลาน จากการสอบถามเรื่องอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสมของสินเชื่อนี้ พบว่ากลุ่มตัวอย่างให้ความเห็นว่าค่าเฉลี่ยอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสมคือ 2.65% ต่อปี ซึ่งต่ำกว่าอัตราดอกเบี้ยที่ธนาคารคิดในปัจจุบัน

สำหรับประเด็นข้อกังวลใจผู้สูงอายุกังวลว่าบุตรหลานหรือญาติอาจไม่มีที่อยู่อาศัยมากที่สุดคิดเป็น 35.56% ตามมาด้วยความกังวลที่อาจไม่เข้าใจข้อกำหนดดีพอ 31.38% และบุตรหลานหรือญาติอาจไม่พอใจ 29.29% และเมื่อสอบถามถึงแหล่งที่มาของเงินกรณีที่มีความจำเป็นต้องการใช้เงินพบว่าผู้สูงอายุยังคงคาดหวังจากบุตรหลานเป็นลำดับแรกสูงถึง 61.90% ตามมาด้วยขายทรัพย์สินที่ไม่ใช่บ้าน 21.90% ส่วนสินเชื่อจำนองย้อนกลับ นั้นเป็นทางเลือกลำดับที่ 3 ซึ่งแสดงว่าสินเชื่อ Reverse Mortgage เป็นแหล่งเงินลำดับท้ายๆ เมื่อไม่มีทางเลือกแล้ว ในส่วนสุดท้ายผู้สูงอายุได้ให้ความเห็นเรื่องการให้มรดกแก่บุตรหลานว่าเป็นหน้าที่ของผู้เป็นพ่อแม่ และมีความคาดหวังต่อการให้บุตรหลานเลี้ยงดูยามแก่ชรา จากการวิเคราะห์โดย Logistic Regression พบว่าปัจจัยที่กำหนดความต้องการใช้สินเชื่อขึ้นอยู่กับ สถานะภาพการเป็นหม้าย และทัศนคติในเรื่องการไม่ต้องการก่อกวนหนี้สินในยามชรา จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุที่ใช้บริการสินเชื่อ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีการศึกษาสูง มีสถานภาพโสดหรือหม้าย และไม่ได้อาศัยกับบุตรหลาน

นอกจากนั้น ผู้สูงอายุอยากให้สินเชื่อจำนองย้อนกลับ มีทางเลือกในการได้รับเงินจากธนาคารที่หลากหลายมากขึ้น นอกเหนือจากการรับเงินเป็นรายเดือนเพียงอย่างเดียว ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่าควรกำหนดวงเงินให้สามารถเบิกถอนเงินเมื่อใดก็ได้ที่ไม่เกินวงเงินอนุมัติ หรือเลือกรับเงินเป็นรายเดือนจนเสียชีวิตได้ รวมถึงการให้รัฐช่วยเหลือสวัสดิการรักษายาบาลเพิ่มเติมและสนับสนุนการลดอัตราดอกเบี้ยให้กับผู้สูงอายุ

สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพได้สัมภาษณ์ผู้ใช้บริการสินเชื่อที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุ ในปัจจุบันจำนวน 5 ราย รวมถึงสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของธนาคารแห่งหนึ่งที่เป็นผู้ให้บริการสินเชื่อ Reverse Mortgage พบว่าผู้ใช้บริการส่วนใหญ่มีลักษณะเฉพาะคือมีต้นทุนทางการศึกษาสูง จบการศึกษาขั้นต่ำในระดับปริญญาตรีขึ้นไป แต่ไม่มีทุนทางสังคม และตาข่ายรองรับทางสังคม (social safety net) กล่าวคือส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด หม้าย และไม่มีบุตร (มีเพียงกรณีเดียวที่สมรสและมีบุตร แต่แยกกันอยู่คนละบ้านกับบุตร) โดยเหตุผลการใช้สินเชื่อนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกันคือจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อใช้จ่ายในการดำรงชีพประกอบกับเงินออมที่มีไม่เพียงพอ ซึ่งสนับสนุนผลการศึกษาเชิงปริมาณที่ว่าผู้สูงอายุจะเลือกใช้สินเชื่อจำนองย้อนกลับเมื่อไม่มีทางเลือกอื่นแล้ว

โดยรวม ถึงแม้ผลการสำรวจของโครงการที่ 1 พบว่าผู้สูงอายุประมาณ 36% มีความต้องการทางด้านการจัดการทรัพย์สิน แต่การสำรวจได้เสร็จสิ้นลงในช่วงปลายปีก่อนสถานการณ์วิกฤติ COVID-19 ซึ่งจะทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจถดถอยอย่างรุนแรง และจะมีผลต่อรายได้ของผู้สูงอายุที่ยังทำงานอยู่ ตลอดจนการประกอบชีพของลูกหลาน ทำให้ไม่สามารถเลี้ยงดูผู้สูงอายุตามที่คาดหวังไว้ โดยในการสำรวจพบว่าผู้สูงอายุถึง 38% หวังพึ่งพารายได้จากลูกหลานในการดำรงชีพเป็นลำดับแรก อีกทั้งการที่อัตราดอกเบี้ยมีแนวโน้มที่ต่ำลง จะทำให้เงินออมที่ผู้สูงอายุสะสมไว้ไม่สามารถสร้างผลตอบแทนให้เพียงพอต่อการดำรงชีพในระยะยาวได้ ดังนั้นหลังจากวิกฤติการณ์ครั้งนี้ การจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุจะเป็นเรื่องท้าทายมากขึ้น นอกจากนี้ การที่โครงการที่ 2 พบว่าผู้สูงอายุประมาณครึ่งหนึ่งมีสนใจในการใช้สินเชื่อ Reverse Mortgage กลไกนี้จึงน่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้สูงอายุนำมาใช้ได้ในการแก้ปัญหาในการดำรงชีพได้ เนื่องจากผู้สูงอายุเกิน 70% เป็นเจ้าของบ้านที่ตนเองอยู่อาศัย ส่วนข้อเสนอแนะในรายละเอียดจะได้กล่าวถึงในส่วนถัดไป

7. ข้อเสนอแนะทางด้านนโยบาย

โครงการวิจัยย่อยที่ 1

1. การใช้กลไกการจัดการทรัพย์สินทางด้านตลาดเงินและตลาดทุนมากขึ้น

จากความจำเป็นในการปรับโครงสร้างและฟื้นฟูเศรษฐกิจด้านต่างๆ หลังจากภาวะวิกฤต ทำให้รัฐบาลมีข้อจำกัดทางด้านงบประมาณมากขึ้น การใช้กลไกทางด้านตลาดเงินและตลาดทุนเพื่อการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุสามารถช่วยลดภาระทางการคลังของรัฐได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินเชื่อ reverse mortgage ซึ่งเป็นเครื่องมือทางการเงินที่ช่วยแปลงสินทรัพย์ซึ่งไม่มีสภาพคล่องมาเป็นเงินเพื่อใช้จ่ายในการดำรงชีพของผู้สูงอายุ (home equity extraction) การศึกษาพบว่าผู้สูงอายุมีความสนใจในเรื่องสินเชื่อ Reverse Mortgage สูงเป็นลำดับที่ 3 จากทางเลือกต่างๆ ในการจัดการทรัพย์สิน และผู้สูงอายุอยู่อาศัยในบ้านที่ตนเองเป็นเจ้าของประมาณ 70% สะท้อนถึงความเป็นไปได้ของทางเลือกนี้ในการช่วยจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ หากประสบปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพเนื่องจากมีเงินออมไม่เพียงพอ อย่างไรก็ตาม Reverse Mortgage ในประเทศไทยยังมีการใช้ที่ต่ำ จึงควรมีการศึกษาในเรื่องการปรับปรุงรูปแบบให้เหมาะสมหรือการสนับสนุนเรื่อง Mortgage Insurance ต่อไป

2. การใช้ประโยชน์และความร่วมมือ (leverage) จากชุมชน

การศึกษาพบว่าผู้สูงอายุในแต่ละพื้นที่ที่มีความต้องการในการจัดการทรัพย์สินที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับระดับการศึกษา ลักษณะการประกอบอาชีพ รวมทั้งปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมต่างๆ จึงยืนยันว่าการออกกฎหมายหรือการส่งเสริมในลักษณะที่ใช้ได้กับทุกคน (one-size-fit-all approach) จากส่วนกลางนั้น อาจไม่มีประสิทธิภาพในการจัดการปัญหาของผู้สูงอายุ ในพื้นที่ซึ่งผู้สูงอายุมีการศึกษาที่ค่อนข้างสูงและมีอาชีพรับราชการ ผู้สูงอายุเหล่านี้มีปัญหาด้านความเพียงพอในการดำรงชีพน้อย การดูแลรักษาและการใช้ทรัพย์สินของผู้สูงอายุ (storing, maintaining, or utilizing) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ กลไกในการให้ความรู้เกี่ยวกับทางเลือกต่างๆ ในการจัดการทรัพย์สิน และการให้คำปรึกษาด้านการจัดการทรัพย์สินจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สูงอายุกลุ่มนี้ โดยอาจให้มีกลไกผ่านเครือข่ายหรือชมรมในพื้นที่เสริมกับกิจกรรมที่มีอยู่

แต่สำหรับบางพื้นที่ ปัญหาสำคัญที่สุดของผู้สูงอายุคือการออมไม่เพียงพอ มีการพึ่งพารายได้จากสวัสดิการภาครัฐเป็นหลัก และจากการศึกษาในเชิงคุณภาพ กลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะยากจนในชนบท กลุ่มผู้สูงอายุในภาคเกษตร มีการพึ่งพาและให้ความสำคัญกับกลุ่มสวัสดิการในชุมชนค่อนข้างสูง ดังนั้น ในการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุของพื้นที่เหล่านี้ ภาครัฐควรพิจารณาการใช้ประโยชน์จากองค์กรหรือสถาบันที่มีอยู่ในชุมชน เช่น สถาบันการเงินฐานราก กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มสวัสดิการในชุมชน มีการปรับบทบาทเพื่อเสริมความเข้มแข็งด้านการจัดการรายได้และการออมให้กับกลุ่มวัยก่อนเกษียณได้มีเงินใช้ในยามเกษียณอายุอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการส่งเสริมให้สถาบันระดับฐานรากและท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้อย่างคล่องตัว ลดการกำกับดูแลที่ไม่จำเป็นจากส่วนกลางลง และในระยะยาวควรสนับสนุนให้เครือข่ายเหล่านี้สามารถสร้างสวัสดิการของผู้สูงอายุของภาคชุมชนบางส่วนได้เองอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นการช่วยลดภาระทางด้านงบประมาณของภาครัฐได้ในอนาคตได้

3. มีการพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ

การที่ผู้สูงอายุมีความต้องการกลไกในการให้คำปรึกษาทั้งทางด้านปัญหาการถูกคดโกงและการจัดการทรัพย์สิน และผู้สูงอายุมีการจัดการทรัพย์สินทุกประเภทด้วยตนเอง หากมีปัญหาจะปรึกษาบุคคลในครอบครัวคือคู่สมรสและลูกหลานเป็นหลัก แต่สมาชิกในครัวเรือนอาจมีข้อจำกัดทางด้านความรู้ในการจัดการทรัพย์สิน เนื่องจากองค์ความรู้ทางด้านนี้ มีอยู่กระจายอยู่ตามแหล่งต่างๆ ทำให้ผู้สูงอายุหรือสมาชิกในครอบครัวไม่สามารถสืบค้นและเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการสำหรับการตัดสินใจได้

ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาหน่วยงานหรือรูปแบบการจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ ตามหลักการของการจัดการความรู้ (knowledge management) ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ คือ การรวบรวมข้อมูลความรู้ (knowledge acquisition) ด้านการจัดการทรัพย์สิน โดยมีหน่วยงานที่มีความน่าเชื่อถือไม่มีวัตถุประสงค์หลักเชิงพาณิชย์ ทำหน้าที่รวบรวมองค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพย์สินที่มีกระจายอยู่ตามแหล่งต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ สำหรับทรัพย์สินแต่ละประเภท เพื่อให้เป็นแหล่งข้อมูลสำหรับผู้สูงอายุในการใช้ประกอบการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง จากนั้นจึงทำการเผยแพร่และแบ่งปันข้อมูลความรู้ (knowledge dissemination and sharing) ด้านการจัดการทรัพย์สินโดยรูปแบบต่างๆ ทั้งการนำขึ้นสู่เว็บไซต์ที่ได้รับการออกแบบสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะให้มีการเข้าถึงและสืบค้นง่าย รวมทั้งการจัดอบรม หรือประชุมเชิงปฏิบัติการต่างๆ หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยให้มีตัวแทนชุมชนหรือองค์กรผู้สูงอายุต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อสร้างการรับรู้และนำไปเผยแพร่ต่อให้แก่สมาชิก และขั้นตอนสุดท้ายคือ การใช้องค์ความรู้และพัฒนาองค์ความรู้ (knowledge use, creation, and development) ด้านการจัดการทรัพย์สิน โดยการนำองค์ความรู้ไปใช้จริงในแต่ละชุมชน จนทำให้เกิดการพัฒนาแบบการจัดการทรัพย์สินที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมหรือบริบทของชุมชนนั้นๆ ต่อไป ซึ่งขั้นตอนนี้อาจเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการใช้ประโยชน์และความร่วมมือ (leverage) จากชุมชนข้างต้น

4. การให้มีช่องทางในการให้คำปรึกษาสำหรับผู้สูงอายุ

นอกเหนือจากการพัฒนารูปแบบการจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุแล้ว หากผู้สูงอายุที่มีความจำเป็นและต้องการคำปรึกษาปัญหาเมื่อถูกคดโกง หรือการจัดการทรัพย์สินเป็นการเฉพาะ จึงควรมีช่องทางในการให้คำปรึกษาแก่ผู้สูงอายุ แต่จากการที่พบผู้สูงอายุส่วนใหญ่ยังมีการจัดการทรัพย์สินไม่ว่าประเภทใดก็ตาม ด้วยตัวเองและลูกหลานเป็นหลัก สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญในเรื่องความไว้วางใจ (trust) และความต้องการเป็นส่วนตัว (privacy) ของผู้สูงอายุ ดังนั้นการสร้างช่องทางในการให้คำปรึกษาแก่ผู้สูงอายุ จำเป็นต้องคำนึงถึงมิติทางด้านการเข้าใจบริบทของผู้สูงอายุ การเข้าถึงช่องทาง ความไว้วางใจ และความต้องการเป็นส่วนตัวของผู้สูงอายุ

การใช้ช่องทางผ่านองค์กรหรือสถาบันที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งมีความเข้าใจบริบทผู้สูงอายุและเข้าถึงได้ แต่มีข้อเสียในเรื่องความเป็นส่วนตัว ดังนั้นการสร้างช่องทางในการให้คำปรึกษา เป็นเรื่องที่เหมาะสมและท้าทาย จำเป็นต้องมีการศึกษาและทำความเข้าใจในประเด็นนี้ให้ลึกซึ้งมากขึ้น เพื่อให้สามารถมีนโยบายที่มีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามจากการที่ขณะนี้เทคโนโลยีได้พัฒนาอย่างรวดเร็วและมีต้นทุนที่ถูกลงมาก จึงได้ถูกนำมาใช้ในการให้คำปรึกษาทางการเงินและทางด้านกฎหมายมากขึ้น ดังนั้นช่องทางการให้คำปรึกษาทางด้านการจัดการทรัพย์สินสำหรับผู้สูงอายุ โดยการใช้เทคโนโลยีและเครื่องจักร (machine) ซึ่งสามารถทำให้ไม่ทราบตัวตน (anonymity) อาจมีความเป็นไปได้และควรพิจารณาและศึกษาในรายละเอียดต่อไป

5. มีการกำกับดูแลที่มีประสิทธิภาพ

ถึงแม้ว่าจากการพิจารณาในรายละเอียดของรูปแบบของผู้ให้บริการที่ผู้สูงอายุยอมรับได้ของแต่ละกลไกพบว่าผู้สูงอายุส่วนหนึ่งซึ่งยอมรับรูปแบบของผู้ให้บริการในรูปแบบของบุคคลหรือองค์กรที่ไม่จำเป็นต้องมีการกำกับโดยภาครัฐ แต่เป็นสัดส่วนผู้สูงอายุที่น้อยมากเพียงประมาณ 10% หรือต่ำกว่า ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างประมาณ 54% เห็นว่าไม่มีความจำเป็นในการมีกฎหมายเฉพาะในการกำกับดูแลผู้ให้บริการจัดการทรัพย์สิน ดังนั้นในเรื่องการกำกับดูแลทางด้านการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ ภาครัฐอาจไม่มีความจำเป็นต้องออกกฎหมายเฉพาะในการกำกับดูแลผู้ให้บริการจัดการทรัพย์สิน แต่ควรเน้นการบังคับใช้กฎหมายที่มีอยู่ให้เป็นธรรมและมีกระบวนการที่รวดเร็ว เนื่องจากผู้สูงอายุอาจไม่มีเวลาที่มีมากพอในการรอการตัดสินใจของกระบวนการทางด้านกฎหมายได้

โครงการวิจัยย่อยที่ 2

1. การประชาสัมพันธ์สร้างการรับรู้ให้กับผู้สูงอายุไทย จากการสำรวจความคิดเห็นพบว่าจำนวนผู้สูงอายุที่รู้จักหรือเคยได้ยินเกี่ยวกับสินเชื่อจำนองย้อนกลับยังมีจำนวนไม่มากถึงแม้กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาจะอาศัยอยู่ในเขตเทศบาลก็ตาม ทำให้ผู้สูงอายุที่มีความจำเป็นอาจจะไม่ทราบถึงการให้บริการสินเชื่อดังกล่าว ดังนั้น ภาครัฐอาจจะต้องให้ธนาคารมีการประชาสัมพันธ์ให้มากกว่านี้ ในสถานการณ์ที่เกิดโรคระบาด COVID-19 ส่งผลต่อภาวะเศรษฐกิจของประเทศอาจส่งผลให้บุตรหลานของผู้สูงอายุไม่สามารถดูแลเลี้ยงดูผู้สูงอายุได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากตกงานหรือมีรายได้ไม่เพียงพอทำให้มีความต้องการใช้สินเชื่อดังกล่าวมากยิ่งขึ้น

2. ในการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงสินเชื่อ ภาครัฐควรพิจารณาสนับสนุนการดำเนินงานของธนาคารออมสินและธนาคารอาคารสงเคราะห์ ในการรับผลขาดทุนกรณีผู้กู้เสียชีวิตและขายบ้านมาชำระหนี้ได้ไม่เพียงพอ เนื่องจากปัจจุบันธนาคารต้องแบกรับความเสี่ยงที่อาจเกิดผลขาดทุนไว้เอง ทำให้ธนาคารลดความเสี่ยงนี้โดยกำหนดวงเงินกู้ให้แก่ผู้สูงอายุโดยคิดเพียง 70% ของมูลค่าประเมิน (กรณีบ้านพักอาศัยในเขต

เทศบาล) และ 60% ของมูลค่าประเมิน(กรณีห้องชุดพักอาศัยหรือบ้านพักอาศัยนอกเขตเทศบาล) ทำให้เงินที่ได้รับต่อเดือนมีจำนวนที่น้อยลง จากการสัมภาษณ์ลูกค้าใช้สินเชื่อจำนองย้อนกลับของธนาคารแห่งหนึ่งพบว่า ประเด็นดังกล่าวทำให้ได้รับเงินต่อเดือนที่น้อยและไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ หรือภาครัฐควรมีการประกันความเสี่ยง (Mortgage Insurance) ดังเช่นในบางประเทศเพื่อลดภาระของธนาคารที่ให้สินเชื่อ

3. การให้ข้อมูลและความรู้แก่ผู้สูงอายุที่สนใจกู้ยืมอย่างครบถ้วนก่อนการให้สินเชื่อ และอาจมีข้อกำหนดให้ผู้สูงอายุต้องได้รับคำปรึกษาจากผู้ให้คำปรึกษาทางการเงินเช่นเดียวกับบางประเทศ เนื่องจากผลการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่คิดว่าตนเองเข้าใจรายละเอียดของสินเชื่อ แต่กลับไม่สามารถตอบคำถามเกี่ยวกับสินเชื่อได้ถูกต้อง ดังนั้นหากมีการพิจารณาสินเชื่อให้แก่ผู้สูงอายุ โดยที่ยังไม่ได้เข้าใจรายละเอียดที่ดีพอ อาจก่อให้เกิดข้อพิพาทระหว่างธนาคารและผู้สูงอายุหรือทายาทของผู้สูงอายุได้ สำหรับผู้ให้คำปรึกษาแก่ผู้สูงอายุที่กึ่งนั้นไม่ควรเป็นตัวแทนของธนาคารเนื่องจากอาจมีความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ได้

4. ควรพิจารณารับหลักประกันของผู้สูงอายุที่ครอบครองบ้านพักอาศัยทุกประเภท เนื่องจากปัจจุบันธนาคารยังมีข้อจำกัดในการพิจารณารับหลักประกันของผู้สูงอายุ เช่น ธนาคารออมสินกำหนดให้หลักประกันต้องตั้งอยู่ในทำเลที่มีศักยภาพ มีสภาพคล่องสูง อยู่ในแหล่งชุมชนที่มีความเจริญ มีสาธารณูปโภคที่จำเป็น มีทางสาธารณประโยชน์ซึ่งรถยนต์ผ่านเข้า – ออกได้สะดวก และหลักประกันต้องไม่เป็นที่อยู่อาศัยที่ตั้งอยู่บนที่ดินที่เป็นที่สวน ที่ไร่ ที่นา อีกด้วย ซึ่งผลการตอบแบบสอบถามผู้สูงอายุเป็นเจ้าของบ้านที่ปลูกอยู่ในพื้นที่ตนเองเป็นส่วนใหญ่ จากเงื่อนไขดังกล่าวทำให้ผู้สูงอายุบางกลุ่มไม่สามารถใช้บริการสินเชื่อได้ อย่างไรก็ตามการเพิ่มหลักประกันให้ครอบครัวนั้น อาจไม่สามารถทำได้หากไม่มีการประกันความเสี่ยง (Mortgage Insurance)

5. ควรพิจารณาเพิ่มทางเลือกการจ่ายเงินให้แก่ผู้กู้ เนื่องจากปัจจุบันธนาคารจะจ่ายเงินให้แก่ผู้สูงอายุใช้เป็นรายเดือนจนกระทั่งอายุครบ 85 ปีเพียงอย่างเดียว ซึ่งผลการสำรวจส่วนใหญ่เห็นว่าควรเพิ่มทางเลือกการเบิกถอนเงินเมื่อใดก็ได้ที่ไม่เกินวงเงินอนุมัติ หรือเลือกรับเงินเป็นรายเดือนจนเสียชีวิตเพิ่มเติม ซึ่งในความเป็นจริงผู้สูงอายุอาจไม่มีความจำเป็นต้องใช้เงินหรือใช้เพียงบางส่วนในบางเดือน แต่ต้องรับเงินตามจำนวนที่ธนาคารกำหนดในแต่ละเดือนทำให้เกิดดอกเบี้ยโดยไม่จำเป็น และกรณีที่ต้องใช้เงินมากกว่าเงินรายเดือนที่ได้รับ เช่น ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ก็จะทำให้ไม่มีเงินสำหรับค่าใช้จ่ายดังกล่าว ดังนั้นจึงควรพิจารณาเพิ่มทางเลือกการจ่ายเงินมากขึ้น โดยเฉพาะรูปแบบที่ผู้สูงอายุสามารถเบิกถอนมาใช้ในแต่ละเดือนได้ตามความจำเป็น โดยไม่เกินวงเงินที่ได้รับอนุมัติ

6. ควรพิจารณาลดดอกเบี้ยสินเชื่อจำนองย้อนกลับให้แก่ผู้สูงอายุ เนื่องจากในปัจจุบันธนาคารทั้งสองแห่งคิดดอกเบี้ยในอัตราที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับสินเชื่อเพื่อซื้อบ้านใหม่ การลดอัตราดอกเบี้ยลงนี้จะส่งผลต่อ

จำนวนเงินที่จ่ายให้กับผู้สูงอายุได้รับมากขึ้น โดยผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุคิดว่าค่าเฉลี่ยอัตราดอกเบี้ยที่เหมาะสมเท่ากับ 2.65% ต่อปี อย่างไรก็ตาม ในการช่วยเหลือทางด้านดอกเบี้ยนี้ อาจพิจารณาให้เฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่มีความเปราะบางหรือมีเงื่อนไข ซึ่งควรได้รับการศึกษาต่อไป

8. ข้อจำกัดและประเด็นการศึกษาต่อไป

การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการจัดการทรัพย์สินผู้สูงอายุ เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ดังนั้นการศึกษาของแผนงานไม่สามารถสรุปตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนของผู้สูงอายุทั่วประเทศได้ ผลการวิจัยจึงมีประเด็นทางด้าน external validity อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ถือว่าได้รวบรวมข้อมูลปฐมภูมิทางด้านนี้ที่ค่อนข้างครบถ้วนในมิติต่างๆ ตั้งแต่ปัญหากระบวนการจัดการทรัพย์สิน ความต้องการในการจัดการทรัพย์สิน วิธีการจัดการทรัพย์สิน แต่ละประเภท บุคคลหรือองค์กรที่ผู้สูงอายุเข้าถึงเมื่อมีปัญหา รวมถึงความต้องการทางเลือกของโลก เช่น ทรัสต์ และสินเชื่อ Reverse Mortgage

การศึกษานี้ชี้ว่าผู้สูงอายุไม่ได้คิดว่าตนเองถูกเอาเปรียบหรือละเมิดทางด้านทรัพย์สินจากลูกหลานมาก ดังที่เป็นข่าวหรือจากการศึกษาโดยใช้กรณีศึกษา ซึ่งอาจมีสาเหตุจากปัญหาทางด้าน selection bias ในการรายงานข่าว แต่การศึกษากลับพบว่าผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ยังอาศัยการพึ่งพาผู้ที่ใกล้ชิดในครอบครัว คือคู่สมรสและลูกหลานในการจัดการทรัพย์สิน การที่พบว่าสมาชิกในครอบครัวมีบทบาทที่สำคัญในการจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับประเทศ เช่น ออสเตรเลีย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตปกครองพิเศษฮ่องกง ที่ผู้สูงอายุซึ่งไม่มีรายได้สูง มีการพึ่งพาความช่วยเหลือจากบุคคลที่ไม่ใช่มืออาชีพ (nonprofessional asset management) ที่โดยส่วนใหญ่ให้บริการแก่บุคคลใกล้ชิด ดังนั้นความรู้ความเข้าใจถึงบทบาทของครอบครัวและการโอนย้ายความมั่งคั่งระหว่างรุ่นทางด้านเศรษฐศาสตร์ (Transgenerational Wealth Transfer) เป็นเรื่องที่ควรได้รับการศึกษาให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น การศึกษานี้พบว่าความต้องการของผู้สูงอายุมีความแตกต่างกัน ตามลักษณะ (profile) ของผู้สูงอายุ เช่น การประกอบอาชีพ การศึกษาพบว่าปัจจัยที่กำหนดความต้องการในการจัดการของผู้ที่มีอายุที่มีระดับทรัพย์สินต่างกันจะมีปัจจัยที่แตกต่างกัน ซึ่งสะท้อนว่าองค์กรในชุมชนซึ่งเข้าใจบริบทของผู้สูงอายุน่าจะมีบทบาทในการช่วยจัดการทรัพย์สินของผู้สูงอายุได้ การที่ภาวะสุขภาพมีความสัมพันธ์ร่วม (interaction) กับปัจจัยอื่นซึ่งมีผลต่อความต้องการในการจัดการทรัพย์สิน โดยประเด็นนี้ในต่างประเทศพบว่าผู้สูงอายุมีความคาดหวังว่าการจัดการทางการเงินควรเป็นส่วนหนึ่งของการดูแล (care) ของตนด้วย ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างมิติด้านสุขภาพและการเงินควรได้มีการศึกษาให้มีความเข้าใจมากขึ้น รวมทั้งมีการพิจารณาประเด็นทางด้านความเป็นอิสระ (freedom) และความต้องการมีการควบคุมทางการเงิน (control) ของผู้สูงอายุประกอบด้วย ท้ายที่สุด จากการที่เกิดวิกฤต COVID-19 น่าจะเป็นโอกาสในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของ

ความต้องการและทัศนคติของผู้สูงอายุ โดยการใช้กลุ่มตัวอย่างเดิม รวมถึงการมีการสำรวจข้อมูล panel ที่มี ความถี่สูง (high frequency) อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีความเข้าใจเรื่องนี้ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเช่นในต่างประเทศ